

Slivanjski govori ili „kako govori Neretva”

Perina Vukša Nahod. 2017. *Slivanjski govori: fonologija i morfologija*.

Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 284 str.

Hrvatska je dijalektologija knjigom autorice Perine Vukše Nahod postala bogatija za jedno iznimno važno i iscrpno znanstveno djelo. Riječ je o monografiji koja donosi opis fonologije i morfologije slivanjskih govora koji se ubrajaju u istočnohercegovački dijalekt štokavskoga narječja.

Na dijalektnu specifičnost govora o kojima piše, autorica upozorava već u uvodnome slovu (str. 1) ističući kako je to područje prije migracija karakterizirano čakavsko-istočnoštokavskim izoglosama te minimalnim razlikama između zapadnoštokavskih i čakavskih te istočnoštokavskih i zapadnoštokavskih dijalekata. Takva je govorna situacija ujedno uzrokom kompleksne slike ovih nedovoljno istraženih govora koji se nalaze uz granicu ijekavsko-ikavskih štokavskih govora.

Knjiga *Slivanjski govori: fonologija i morfologija*, nastala na temelju proširene autoričine doktorske disertacije, iznosi rezultate dugogodišnjeg terenskog istraživanja. Kao predstavnici slivanjskih govora i svih njihovih specifičnosti u ovoj su knjizi obrađeni govori Slivna Ravnog (SR), Mihalja (Mi), Blaca (Bl) i Podgradine (Po). Oni su izdvojeni temeljem preliminarnog istraživanja provedenog 2009. godine koje je obuhvaćalo analizu govora devet različitih punktova (Klek, Duboka, Komarna, Slivno Ravno, Mihalj, Blace, Trno, Podgradina i Vlača).

Knjiga se sastoji od devet glavnih cjelina podijeljenih u manja potpoglavlja. One su redom *Uvod* (str. 1–7), *Slivno* (str. 8–26), *Štokavsko narječje* (str. 27–41), *Fonologija* (str. 42–107), *Morfologija* (str. 108–254), *Sličnosti i razlike u fonologiji i morfologiji slivanjskih i zažapskih govora* (str. 255–259), *Zaključak* (str. 260–261), *Literatura* (str. 262–276) i *Ogledi govora* (str. 277–284).

Na samom početku autorica nas upoznaje sa zemljopisnim položajem istraživanih punktova te donosi kratak povijesni pregled i demografske podatke spomenutog područja. Osobito su zanimljiva tri priložena i transliterirana hrvatskoćirilčna pisma iz Slivna koja upućuju na važnu jezičnu činjenicu koja se u neretvanskim govorima razlikuje i mijenja, a to je odraz jata. Slijedi prikaz značajka štokavskoga narječja, osobito njegova novoštokavskog ikavskog te istočnohercegovačkog dijalekta.

Opis fonologije donosi vokalske, konsonantske i prozodijske značajke promatranih govora. Tako saznajemo da vokalski inventar slivanjskih govora sadržava pet vokala (*a, e, i, o, u*) te slogotvorno *r*, koji mogu biti dugi i kratki te naglašeni.

ni i nenaglašeni. Obrađujući podrijetlo vokala, osobita pozornost usmjerena je na refleks jata. Naime, rezultati koje donosi ova monografija djelomično se razlikuju od rezultata dosadašnjih istraživanja ovoga područja (npr. Halilović 1996; Vidović 2014) prema kojima je dugi jat dao dvosložne reflekse, a kratki *je*. Tako se utvrđuje da je s obzirom na kvantitetu »različit odraz jata očuvan samo u govoru Mihalja (dugi jat > *ijē, ijê, ijé, -ijē*; kratki jat > *jè, jè, je*)« (str. 52), dok je u govoru Slivna Ravnog uglavnom prevladao jekavski refleks jata (uz dvosložni izgovor *-ijē* u gramatičkim morfemima), a u govoru Blaca i Podgradine ikavski. Time se dokazuje i da »rijeka Neretva ne predstavlja čvrstu granicu ikavskih i ijekavskih novoštokavskih govora« (str. 63), a takav zaključak oprimgjen je brojnim potvrdama iz promatranih govora, gdje se refleks jata, s obzirom na razliku prema kvantiteti i kvantiteti, potvrđuje u korijenskim, tvorbenim i gramatičkim morfemima.

Što se konsonantskog inventara tiče, zanimljivo je da je u promatranim govorima zabilježeno pet različitih sustava. U govoru Slivna Ravnog kao osobitost se navodi postojanje bezvučnog prednjotvrdonepčanog frikativa *ś*, koji nije potvrđen u govoru Blaca i Podgradine, ali jest u govoru pravoslavnog stanovništva Mihalja, čiji inventar bilježi i zvučni prednjotvrdonepčani frikativ *ž*. Među „nestabilne“ jedinice konsonantskoga sustava autorica svrstava fonem *h*, koji se uglavnom gubi ili zamjenjuje, te fonem *l* u govoru Podgradine. Potonji je govor specifičan i po jednoj inovaciji, a to je neutralizacija afrikata u *č* odnosno *ž*. S obzirom na distribucijske značajke, navodi se, primjerice, da se delabijalizacija dočetnoga *-m* dosljedno provodi u nastavcima i nepromjenjivim riječima, dok je delateralizacija *l > j*, za razliku od govora Slivna Ravnog, Mihalja i Blaca u kojima je sporadično potvrđena, najčešća u govoru Podgradine. U tom je govoru utvrđena i inovacija vezana za promjenu dočetnoga *-l > -V* te su ovdje zabilježeni primjeri poput *pòsā, kùvā, pìvā*, a u ostala tri govora primjeri poput *pòsō, mōgō, rēkō*. Rotacizam je, osim u prezentu glagola *moći* (*mòreš, mòre*, ali *mògu, mògū*), potvrđen i u prezentu glagola *kazati* (*kârēn* uz *kâžēn, kârēmo* uz *kâžēmo*).

Prikaz fonologije autorica završava pregledom prozodijskih značajkâ. Treba napomenuti kako se uz uobičajeni prikaz inventara i distribucije naglasaka donosi i njihova akustička analiza.

Iako materijal na kojem se ona provela nije snimljen u studijskim uvjetima nego je ekscerpiran iz autoričine fonoteke nastale na temelju terenskoga istraživanja kakvo se i provodi u dijalektologiji, a na što upozorava i sama autorica, ovakav je pristup iznimno važan, osobito zbog toga što je riječ o govorima koji razlikuju četiri naglaske te nenaglašenu duljinu i nenaglašenu kraćinu. Za analizu su izabrane dvosložne riječi sa svima četirima naglascima na prvome slogu (sa ili bez zanaglasne duljine) i za njih je utvrđeno trajanje naglašenog i zanaglasnog sloga, a izrađeni su oscilogrami, spektrogrami i prikaz tonskog kretanja. Time su

se nastojale utvrditi objektivne vrijednosti koje, prema autorici, utječu na prepoznatljivost govornika Neretvanske krajine.

Drugi dio knjige posvećen je morfologiji spomenutih govora, a prve se obrađuju imenice. Donosi se prikaz sklonidbe i značajka imenica *a*-vrste muškoga roda, *a*-vrste srednjega roda, imenica *e*-vrste i imenica *i*-vrste, a posebna je vrijednost u detaljnom prikazu naglasnih paradigama koje se donose i za pridjeve i glagole. Imenice su raspoređene u tri temeljne paradigme, A, B i C, ali i njihove moguće podtipove (npr. naglasna paradigma A-B u kojoj se spojnicom označuje miješanje dviju paradigama, ali ne i njihovo supostojanje, koje se bilježi kosom crtom, npr. naglasna paradigma A/B). Svaka je naglasna paradigma oprimjerena modelom sklonidbe određene imenice, a daje se i iscrpan popis riječi koje su uvrštene u određenu paradigmu. Autorica daje i sažet osvrt na spomenutu analizu, precizno i jasno navodeći moguća odstupanja ili dubletne ostvaraje (npr. bilježenje pomičnog naglaska koji je karakterističan za n. p. C u D/L/I mn. imenica koje ubrajamo u n. p. B, potvrđen u govoru Slivna Ravnog: *klīpovima/klipòvima*).

Pregled morfologije nastavlja se prikazom pridjeva, a usto što se donosi pregled nastavaka zamjeničko-pridjevske sklonidbe te tvorbe komparativa (npr. *lěpšī* (SR, Mi) / *līpšī* (Bl, Po); *bogàtījī, glàdnijī, bīžī, žīvī* (SR, Mi, Bl) / *žīvjī* (Po)) i superlativa (npr. *nājgorī, nājvišī*), pridjevi su raspoređeni po naglasnim paradigmama. Zasebno se obrađuju pridjevi bez sufiksa, kod kojih uglavnom prevladava n. p. C, dok je n. p. B potvrđena u rijetkim primjerima, kako autorica zaključuje uglavnom onima koji označavaju boje, oni koji završavaju na sufikse *-an*, *-ak*, *-ar*, *-al*, *-en*, *-av*, *-ok* te ostali pridjevi.

Zamjenice se obrađuju s obzirom na vrstu te se prikazuje sklonidba ličnih zamjenica, povratne zamjenice, posvojnih zamjenica, povratno-posvojne zamjenice, pokaznih, upitno-odnosnih i neodređenih zamjenica. Osobita je vrijednost cijele knjige, pa tako i ovoga poglavlja, što su zabilježeni i primjeri koji se javljaju sporadično i samo u nekim govorima, kao što je to, primjerice, oblik I jd. za 1. l. *s nāmōn*, potvrđen samo u govoru Mihalja, a koji supostoji uz oblik (*sà*) *mnōn*.

Obrada brojeva obuhvaća prikaz morfoloških značajka glavnih i rednih brojeva te brojevnih imenica i brojevnih pridjeva.

Glagoli, uz imenice, zauzimaju najveći dio poglavlja o morfologiji. Tako, primjerice, saznajemo da je u promatranim govorima najčešći infinitiv bez dočetnoga *-i* (npr. *nāč* (SR, Mi, Bl) / *nāč* (Po); *dīgnīt*), a često se javlja i onaj bez dočetnoga *-ti* (npr. *svīra*), da je aorist rijetko potvrđen, a imperfekt izgubljen te da je njegov oblik živ samo u obliku imperativa prošlog, npr. *bījāše tàkō napīsat* (Po)... Buduća se radnja u ovim govorima može izraziti futurom I. (npr. *jā ču rādo dōc* (Mi)) i futurom II. (npr. *āko būdēn znāt* (SR)), dok se prebudućim vremenom označuje vjerojatna radnja u prošlosti (npr. *bī će ōn čūvo* (SR)). I glagoli

se obrađuju prema naglasnim paradigmama, pričem se promatra naglasak u infinitivu, prezentu, glagolskome pridjevu radnom te dodatno u imperativu i glagolskom pridjevu trpnom. Autorica zaključuje da su u slivanjskim govorima osim naglasnih paradigmi A, B i C potvrđene i miješane paradigme, osobito u I. vrsti (npr. n. p. A-C *prēs – préden* ili n. p. C-B *pròstřt – pròstrěn*). Pregled morfologije završava opisom značajkâ nepromjenjivih vrsta riječi, priloga, prijedloga, veznika, uzvika i čestica.

U poglavlju *Sličnosti i razlike u fonologiji i morfologiji slivanjskih i zažapskih govora* iznose se glavne značajke govora te se donosi osvrt na dosadašnja istraživanja susjednih govora. Autorica se referira na istraživanje S. Halilovića (1996) koji tamo utvrđuje *slivanjsko-zažapski* govorni tip te, uključujući i podatke iz radova D. Vidovića, donosi osnovne razlike među tim govorima. Zaključuje da je uvrštavanje ovih govora u jedan govorni tip sasvim opravdano, ali upozorava i na moguće unutarnje razlike te utvrđuje da se govori Slivna Ravnog i Mihalja mogu smatrati tipičnim slivanjskim govorima, dok su govore Blaca i Podgradine zahvatile inovacije te približavanje novoštokavskim ikavskim govorima.

Popis literature od čak 220-ak bibliografskih jedinica donosi se prije transkribiranih i akcentuiranih oglada govora kojima knjiga završava.

Nakraju, možemo reći da je Perina Vukša Nahod ovom knjigom odradila velik i nadasve zahtjevan posao. Znanstvenim je pristupom, preciznom obradom i jasnoćom pisanja donijela cjelovit i sustavan prikaz dijela dijalektne slike juga Hrvatske, pridonijevši tako istraživanju štokavskoga narječja, osobito njegova istočnohercegovačkog dijalekta. Posebno bogatstvo ove knjige svakako su dijalektne potvrde kojima knjiga obiluje, a osobito ističem i navođenje iznimki gdje je autorica ostala dosljedna te pokušala objasniti svako odstupanje od očekivanog stanja. Vodeći se dosadašnjim radovima, posebice onima M. Kapovića, donijela je detaljnu analizu naglasnih paradigmi imenica, pridjeva i glagola te se tako upisala među rijetke autore koji na takav način obrađuju morfologiju riječi, ali i odškrinula vrata budućim istraživačima. Osim toga, u svojevrsnu se inovaciju u dijalektološkim radovima može ubrojiti i akustička analiza naglasnog inventara u kojoj je autorica objektivizirala inače uglavnom subjektivno, isključivo slušno percipirane naglasne osobitosti.

Uzimajući u obzir sve relevantne izvore i istraživanja, Perina Vukša Nahod dala je presjek stanja slivanjskih govora te ne sumnjam da će ova knjiga biti važan priručnik svakom štokavologu, ali i kajavologu i čakavologu koji će u njoj pronaći sustavan pregled upotpunjen živim potvrdama s terena.

Marija Malnar Jurišić